

HET RECHT OP VRIJHEID VAN GEDACHTE

Een onderbelicht recht in de schijnwerpers

Naomi van de Pol & Sjors Ligthart *

Samenvatting | Artikel 9 EVRM beschermt het recht op vrijheid van gedachte, geweten, en godsdienst. Anders dan het recht op godsdienst en geweten, bleef het recht op vrijheid van gedachte lange tijd onderbelicht – zowel in de literatuur als de rechtspraak van het EHRM. Sinds enkele jaren neemt de wetenschappelijke aandacht voor dit recht toe, mede naar aanleiding van opkomende technologieën die diep kunnen ingrijpen in mentale toestanden, zoals gedachten, gevoelens, en intenties. In deze bijdrage bespreken we verschillende interpretaties van het recht op vrijheid van gedachte en verkennen we de mogelijke implicaties daarvan. Dit doen we aan de hand van drie typen mentale beïnvloeding: (1) dwangmedicatie, (2) algoritmische beïnvloeding via sociale media, en (3) neuromodulatie in de strafrechtspleging. Daarbij kijken we niet alleen naar de reikwijdte van het recht op vrijheid van gedachte, maar reflecteren we ook kritisch op het absolute karakter ervan.

Trefwoorden | [vrijheid van gedachte], [artikel 9 EVRM], [reikwijdte], [absoluut recht], [dwangmedicatie], [sociale media], [neurotechnologie]

DOI | 10.54195/NTM.26381

© Author(s); licensed under Creative Commons Attribution 4.0

1 Inleiding

Het is inmiddels 75 jaar geleden dat het EVRM werd ondertekend. Eén van de destijds formeel erkende rechten betreft het recht op vrijheid van gedachte, dat samen met het recht op vrijheid van geweten en godsdienst is neergelegd in artikel 9 EVRM. Anders dan het recht op vrijheid van geweten en godsdienst, heeft het recht op vrijheid van gedachte de afgelopen 75 jaar een sluimerend bestaan geleid. De uitspraken van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM/Hof) en de Europese Commissie voor de Rechten van de Mens (ECRM) waarin dit recht centraal stond, zijn op één hand te tellen.¹ Hierdoor is de bescherming van de vrijheid van *gedachte* – anders dan religieuze ideeën en gewetensovertuigingen – onzeker en beperkt gebleven.

Een mogelijke verklaring hiervoor is dat de vrijheid van gedachte ex artikel 9 EVRM uitsluitend betrekking heeft op iemands *innerlijke* gedachtewereld.² Het behelst een recht om in vrijheid gedachten te vormen, te veranderen, en niet gestraft te worden enkel en alleen voor de dingen

■ Dr. Naomi van de Pol is universitair docent bij Utrecht University en onderzoeker bij University of Bergen. Dr. Sjors Ligthart is universitair hoofddocent en postdoc bij Tilburg University. Dit artikel is gefinancierd door de NWO (VI. Veni.231R.022 en VI.C.201.067).

1 Zie EHRM 2 juli 1997, 27868/95 (*Salonen/Finland*); ECRM 15 januari 1998, 30406/96 (*Nyysönen/Finland*); EHRM 29 april 2002, 2346/02 (*Pretty/Verenigd Koninkrijk*); EHRM 8 april 2021, 47621/13, 3867/14, 73094/14, 19298/15, 19306/15 & 43883/15 (*Vavříčka e.a./Tsjechië*).

2 Anders dan de vrijheid van geweten en godsdienst: ‘dit recht omvat tevens (...) de vrijheid hetzij alleen, hetzij met anderen, zowel in het openbaar als privé zijn godsdienst te belijden of overtuiging tot uitdrukking te brengen’.

die je denkt.³ De vrijheid om gedachten tot *uitdrukking* te brengen, bijvoorbeeld via spraak, geschrift, of gedrag, valt buiten de reikwijdte van artikel 9 en is onder meer beschermd door de vrijheid van meningsuiting ex artikel 10 EVRM.⁴ Los van enkele dystopische romans, zoals Orwells *1984*, heerste lange tijd het idee dat onze innerlijke gedachtewereld grotendeels ongenaakbaar is voor derden. Wat we denken, verlangen, hopen, en waarover we dromen, speelt zich hoofdzakelijk af in ons brein, dat met de schedel fysiek is afgeschermd van de buitenwereld. Zolang we onze gedachten niet uiten, hebben anderen daar in principe geen toegang toe en zal er weinig aanleiding bestaan te klagen over een vermeende schending van het recht op vrijheid van gedachte. Dit idee vinden we ook terug in de *travaux préparatoires* bij de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens, waarin onder meer te lezen valt: ‘Nothing could affect the right to freedom of thought, which would always exist even if a stranglehold were kept on it by some external force’.⁵

Hoewel een dergelijke opvatting 75 jaar gelden wellicht redelijk leek,⁶ hebben ontwikkelingen in de (neuro)psychologie en neurowetenschappen inmiddels geleid tot een heel ander beeld: onze innerlijke gedachtewereld is bijzonder kwetsbaar voor inmengingen van buitenaf. Inmiddels weten we dat wat we denken, vinden, en welke beslissingen we nemen (vaak intuïtief en onbewust), op velerlei wijzen kan worden beïnvloed door externe factoren.⁷ Met de opkomst van moderne technologieën zijn de mogelijkheden om in te grijpen in andermans gedachtewereld sterk toegenomen en in een stroomversnelling beland. Te denken valt aan de opkomst van persuasieve technologie, hypernudges, microtargeting, dark patterns, en andere vormen van (online) manipulatie, zoals gamificatie en algoritmische beïnvloeding op sociale media.⁸ Daarnaast bestaat in de literatuur steeds meer aandacht voor neurotechnologie, waarmee hersenactiviteit – als afspiegeling van iemands mentale toestanden – direct kan worden gemonitord en/of gemoduleerd.⁹

Deze ontwikkelingen roepen fundamentele nieuwe ethische en juridische vragen op. Die vragen hebben onder meer betrekking op de mensenrechtelijke bescherming van onze ‘mentale vrijheid’. Waar de meeste mensenrechten in het EVRM namelijk traditioneel het zichtbare, fysieke domein van ons leven beschermen (lichamelijke integriteit, huisrecht, privacy van communicatie, godsdienstbelijdenis, meningsuiting), verdient juist het minder zichtbare, mentale domein nu en in de toekomst meer aandacht. Dit idee heeft geleid tot een levendig debat over de juridische normering van (opkomende) technieken die ons denken kunnen sturen.

3 S. Ligthart e.a., ‘Rethinking the Right to Freedom of Thought’, *Human Rights Law Review* 2022/22, p. 2; Interim report of the Special Rapporteur on freedom of religion or belief, Ahmed Shaheed: Freedom of thought (5 oktober 2021), *UN Doc A/76/380*, par. 25-28.

4 Of, beter, in het Engels: the right to freedom of expression.

5 General Assembly, ‘Summary record of the 129th meeting’ (10 November 1948), *UN Doc A/C.3/SR.129*, p. 419. Zie ook J.C. Bublitz, ‘The Mind and Conscience Are the Person’s Most Sacred Possessions’, in: P. O’Callaghan B. Shiner (red.), *The Cambridge Handbook of Freedom of Thought*, Cambridge: CUP 2025; M. Scheinin, ‘Article 18’, in: G. Alfredsson & A. Eide (red.), *The Universal Declaration of Human Rights*, Den Haag: Martinus Nijhoff Publishers 1999.

6 Al gold ook toen al dat innerlijke gedachten kwetsbaar waren voor, onder meer, manipulatie, zoals via propaganda en indoctrinatie.

7 Zie bijv. D. Kahneman, *Thinking Fast and Slow*, New York: Farrar, Straus and Giroux 2011; R.H. Thaler & C. Sunstein, *Nudge*, New York: Ballantine Books 2011.

8 Zie bijv. F. Jongepier & M. Klenk (red.), *The Philosophy of Online Manipulation*, New York: Routledge 2022.

9 Zie bijv. N.A. Farahany, *The Battle for Your Brain*, New York: St. Martin’s Press 2023.

Het is dit debat dat het recht op vrijheid van gedachte sinds enkele jaren uit de schaduw heeft getrokken. Volgens velen is dit recht bij uitstek geschikt om robuuste – en in sommige gevallen zelfs absolute – bescherming te bieden tegen non-consensuele inmengingen in iemands mentale toestanden, zoals gedachten, intenties, verlangens, en gevoelens.¹⁰ Hoewel lange tijd onderbelicht, staat het recht op vrijheid van gedachte vandaag de dag vol in de schijnwerpers.¹¹

Sinds deze renaissance is er veel discussie over de uitleg van dit recht. Deze discussie is complex en kent meerdere met elkaar verbonden facetten. Een belangrijk onderdeel – dat tot dusver in de literatuur de meeste aandacht krijgt – betreft de *reikwijdte* van het recht. Het is vooralsnog onduidelijk wat het begrip ‘gedachte’ in juridische zin precies omvat, en daarmee ook wat het recht op vrijheid van gedachte in artikel 9 EVRM precies beschermt. In de literatuur worden zowel een ruime als een beperkte interpretatie van dit begrip bepleit, waarbij de precieze implicaties van deze interpretaties vaak in het midden blijven. In deze bijdrage onderzoeken we daarom in hoeverre artikel 9 EVRM daadwerkelijk bescherming kan bieden tegen non-consensuele inmengingen in iemands mentale toestanden, door verschillende interpretaties van het recht op vrijheid van gedachte te analyseren en te problematiseren, mede in het licht van het vaak vooronderstelde absolute karakter van dit recht. Het doel van dit artikel is niet om stelling in te nemen in dit debat – dat laat de beperkte omvang van dit artikel ook niet toe. Wel beogen we enkele relevante uitdagingen te markeren en handvatten te bieden voor verder onderzoek naar de interpretatie en toepassing van het recht op vrijheid van gedachte.

Deze bijdrage is als volgt opgebouwd. In paragraaf 2 bespreken we de betekenis van het recht op vrijheid van gedachte ex artikel 9 EVRM. In paragraaf 3 bespreken we twee mogelijke interpretaties van dit recht, die respectievelijk leiden tot een beperkte en ruime reikwijdte van artikel 9 EVRM. In paragraaf 4 worden deze interpretaties toegepast op drie typen inmengingen in de geest. Paragraaf 5 sluit af met enkele reflecties.

2 De vrijheid van gedachte: Een recht in opkomst

Artikel 9, lid 1 EVRM luidt, in de Nederlandse vertaling: ‘Een ieder heeft recht op vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst’. Uit de tekst blijkt dat het artikel in essentie drie afzonderlijke, maar onderling verband houdende, rechten omvat: (1) de vrijheid van gedachte, (2) de vrijheid van geweten, en (3) de vrijheid van godsdienst. Deze vrijheden kennen telkens twee dimensies, namelijk een innerlijke dimensie, waarin gedachten en (geloofs)overtuigingen kunnen worden gevormd, behouden, en veranderd (*forum internum*), en een externe dimensie, waarin gedachten en overtuigingen tot uitdrukking kunnen worden gebracht (*forum externum*).¹² Zoals genoemd,

10 Voor discussie over het absolute karakter van dit recht, zie S. Ligthart, ‘Reconsidering the Absolute Nature of the Right to Freedom of Thought’, *Human Rights Law Review* 2025, 25(3).

11 Zie bijv. P. O’Callaghan & B. Shiner (red.), *The Cambridge Handbook of the Right to Freedom of Thought*, Cambridge: CUP 2025; M. Blitz & J.C. Bubltz, (red.), *The Law and Ethics of Freedom of Thought Vol. 2: Cognitive Liberty and Privacy*, Cham: Palgrave Macmillan 2026; M. Blitz & J.C. Bubltz (red.), *The Law and Ethics of Freedom of Thought, Vol. 1*, Cham: Palgrave Macmillan 2021.

12 P. O’Callaghan & B. Shiner, ‘The Right to Freedom of Thought in the European Convention on Human Rights’, *European Journal of Comparative Law and Governance* 2021/8, p. 113; D.J. Harris e.a., *Harris, O’Boyle and Warbrick: Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford: OUP 2023, p. 578.

beschermt artikel 9 EVRM de vrijheid van *gedachte* enkel in de innerlijke dimensie.¹³ Hoewel het onderscheid tussen beide dimensies in de praktijk niet altijd scherp is af te bakenen,¹⁴ is het juridisch voornamelijk van wezenlijk belang: volgens de heersende dogmatiek genieten beide dimensies een verschillend beschermingsniveau. Terwijl bescherming in het *forum internum* veelal wordt gezien als absoluut, is de bescherming in het *forum externum* volgens artikel 9(2) EVRM relatief, dat wil zeggen, onderworpen aan beperkingen die bij wet zijn voorzien en noodzakelijk zijn in een democratische samenleving voor een van de aldaar genoemde legitieme doelen.¹⁵

Het is niet zonder reden dat artikel 9 absolute bescherming geniet: de vrijheid om je eigen gedachte te ontwikkelen en om van (religieuze) opvattingen te veranderen wordt vaak beschouwd als bijzonder belangrijk – zowel voor de persoon zelf, als bron van vele andere rechten, en als fundament van een democratische samenleving.¹⁶ Zoals McCarthy-Jones het verwoordt: het verliezen van de innerlijke vrijheid van gedachte ‘is to lose our dignity, our democracy and our very selves’.¹⁷ Ondanks het onbetwiste belang van het recht op vrijheid van gedachte is de praktische relevantie ervan voornamelijk twijfelachtig. Tot op heden werd dit recht namelijk zelden toegepast door het EHRM, waardoor sommigen het ook wel hebben aangeduid als een ‘forgotten freedom’, waarbij is betoogd dat ‘the freedom of thought might be the only human right without practical application’.¹⁸

Veruit het grootste deel van de rechtspraak over artikel 9 EVRM betreft de vrijheid van *godsdienst*. Dit hangt deels samen met de zaken die door verzoekers aan het Hof worden voorgelegd, maar opvallend is dat ook in gevallen waar de feiten en omstandigheden aanleiding zouden kunnen geven tot toetsing aan de vrijheid van gedachte, de zaak uiteindelijk toch in de sleutel van andere rechten wordt geplaatst.¹⁹ Daarnaast bestond er de afgelopen decennia slechts zeer beperkte aandacht voor het recht op vrijheid van *gedachte* als zelfstandig recht, zowel in de academische literatuur als in de rapporten van commissies, raden of rapporteurs. Daarmee zijn de betekenis en reikwijdte van het recht op vrijheid van gedachte lange tijd onbepaald en onderbelicht gebleven.²⁰

Sinds de eeuwwisseling is hier langzaam maar zeker verandering in gekomen, onder meer vanuit discussies over de strikte regulering van psychoactieve stoffen die mensen juist in staat kunnen stellen hun eigen geest te verkennen of te verruimen, zoals psilocybine, LSD, en mescaline. Verschillende auteurs hebben gepleit dat het strikt verbieden van dergelijke geestverruimen-

13 Het uiten van gedachten valt onder meer onder de vrijheid van meningsuiting.

14 C.K. Roberts, *Freedom of Religion or Belief in the European Convention on Human Rights*, Cambridge: CUP 2023.

15 Zie ook artikel 10(2) EVRM, ten aanzien van het uiten van gedachten.

16 C. Grabenwarter, *European Convention on Human Rights: A Commentary*, Oxford: Hart Publishing 2014, p. 235; O’Callaghan & Shiner 2026 (*supra* noot 12), p. 121-122; EHRM 25 mei 1993, 14307/88, par. 31 (*Kokkinakis/Griekenland*).

17 S. McCarthy-Jones, ‘The autonomous mind: The right to freedom of thought in the twenty-first century’, *Frontiers in Artificial Intelligence* 2019/2, p. 2.

18 D. Newman, ‘Freedom of Thought in Canada’, *European Journal of Comparative Law and Governance* 2021/8; Bublitz 2025 (*supra* noot 5), p. 15.

19 Bijvoorbeeld, zaken die door Teitgen in de *travaux préparatoires* van artikel 9 EVRM worden genoemd als onderdeel van de vrijheid van gedachte – de zogenaamde ‘abominable methods of police inquiry’ – worden vaak beoordeeld onder andere rechten, zoals onder artikel 3 of artikel 6 EVRM. Ook binnen artikel 9 wordt snel teruggegrepen op de vrijheid van religie, terwijl een zaak ook onder de vrijheid van gedachte had kunnen vallen. Bijv: EHRM 7 december 1976, 5095/71, 5920/72 & 5926/72 (*Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen/Denemarken*).

20 J.C. Bublitz, ‘Freedom of Thought’, in: M. Sellers & S. Kirste (red.), *Encyclopedia of the Philosophy of Law and Social Philosophy*, Dordrecht: Springer Nature B.V. 2023, p. 1048; N. van de Pol, *Protection of the Mind under the ECHR: An Analysis in Light of Emerging Neurointerventions in Criminal Justice* (diss. Universiteit Utrecht) 2026, p. 208.

de middelen een ongeoorloofde inbreuk maakt op de vrijheid van gedachte of, breder, op een recht op ‘cognitieve vrijheid’.²¹ De aandacht voor de vrijheid van gedachte is vooral de afgelopen jaren sterk verder toegenomen, met name in het licht van technologische ontwikkelingen die anderen in staat stellen diep in te grijpen in onze mentale binnenwereld, zoals met neurotechnologie. Academics uit verschillende disciplines, waaronder recht, ethiek, psychologie, en politieke theorie, bediscussiëren momenteel actief de inhoud en reikwijdte van het recht op vrijheid van gedachte.²² Ook binnen verschillende organen van de Verenigde Naties (VN) is de belangstelling voor de vrijheid van gedachte toegenomen. Zo publiceerde de VN Rapporteur on Freedom of Religion or Belief in 2021 voor het eerst een thematisch rapport over de vrijheid van *gedachte*. Daarin benoemt hij verschillende mogelijke schendingen van dit recht, waaronder de specifieke uitdagingen die moderne digitale en neurowetenschappelijke technologieën met zich brengen.²³ Een ander voorbeeld betreft het in 2024 gepubliceerde rapport van het Adviescomité van de VN Mensenrechtenraad over de relatie tussen opkomende neurotechnologie en mensenrechten, waarin de vrijheid van gedachte een prominente plaats inneemt.²⁴

3 De reikwijdte van de vrijheid van gedachte: Beperkt of ruim?

Ondanks de toegenomen belangstelling voor de vrijheid van gedachte blijven, door de langdurige onderbelichting ervan, de precieze betekenis en reikwijdte van dit recht na 75 jaar nog grotendeels onduidelijk. Er bestaan bijvoorbeeld verschillende interpretaties van het begrip ‘gedachte’, met uiteenlopende implicaties voor de bescherming die artikel 9 EVRM biedt. Om praktische toepassing van dit recht te stimuleren en te versterken, is het noodzakelijk de reikwijdte van artikel 9 te verduidelijken.

In deze paragraaf bespreken we twee mogelijke (algemene) interpretaties, die respectievelijk leiden tot een beperkte en ruime reikwijdte.²⁵ Om een goed begrip te krijgen van de implicaties van beide benaderingen *in concreto*, passen we deze in paragraaf 4 toe op drie typen inmengingen in de geest.

21 R.G. Boire, ‘On Cognitive Liberty (Part 1, 2, 3 and 4)’, *Journal of Cognitive Liberties* 1999-2003; C. Walsh, ‘Psychedelics and cognitive liberty’, *International Journal of Drug Policy* 2016/29, p. 80-87. In sommige landen, zoals in Tsjechië, Zwitserland, en Australië, zijn bepaalde psychedelica, zoals psilocybine, inmiddels gereguleerd, omdat ze mogelijk kunnen bijdragen aan de behandeling psychische klachten zoals bij depressie en PTSS. Zie NRC, ‘Nederland is nog niet zover, maar Tsjechië gaat paddotherapie legaliseren’ (21 oktober 2025).

22 Ligthart e.a. 2022 (*supra* noot 3), p. 1; Blitz & Bublit 2026 (*supra* noot 11); O’Callaghan & Shiner 2021 (*supra* noot 12); S. Alegre, *Freedom to Think*, London: Atlantic Books 2022.

23 Interim report of the Special Rapporteur on freedom of religion or belief (*supra* noot 3).

24 Report of the Human Rights Council Advisory Committee (8 August 2024). *Impact, opportunities and challenges of neurotechnology with regard to the promotion and protection of all human rights*, UN Doc A/HRC/57/61.

25 Er bestaan meer interpretaties, waarvan de meeste zich bevinden ergens tussen de twee genoemde opvattingen in. Zie J.C. Bublit, ‘What is Thought? Interpreting and Constructing Article 18 ICCPR in light of the Vienna Convention’, in: Blitz & Bublit 2026 (*supra* noot 11).

3.1 Beperkte reikwijdte

Volgens sommige auteurs dient het begrip ‘gedachte’ in artikel 9 EVRM beperkt te worden uitgelegd. Dat wil zeggen: de term gedachte heeft in dit verband geen betrekking op alle mogelijke gedachten die we dagelijks hebben, zoals wat we denken over het weer, over de kleur sokken die we aandoen, of onze gedachte om zo direct een kopje koffie gaan drinken. De betekenis van ‘gedachte’ in artikel 9 is volgens sommigen daarentegen beperkt tot gedachten die een bepaalde mate van significantie hebben, zoals religieuze, politieke, filosofische, en culturele gedachten en overtuigingen. Alleen dergelijke ‘belangrijke’ of ‘zwaarwegende’ gedachten vallen onder het bereik van het absolute recht op vrijheid van gedachte, zo is betoogd.²⁶

De belangrijkste aanwijzing die deze interpretatie ondersteunt is te vinden in de rechtspraak van het EHRM. In *Campbell en Cosans/het Verenigd Koninkrijk*, een zaak waarin ouders klaagden over het gebruik van lijfstraffen op basisscholen, formuleerde het Hof een drempelcriterium om te bepalen welke overtuigingen (‘convictions’) absolute bescherming onder artikel 9 verdienen: ‘the word “convictions” (...) denotes views that attain a certain level of cogency, seriousness, cohesion and importance’.²⁷ In *S.A.S./Frankrijk* lijkt het Hof deze benadering ook door te trekken naar het recht op vrijheid van gedachte. In de algemene overwegingen stelt het Hof dat ‘the right to freedom of thought, conscience and religion denotes *only* those views that attain a certain level of cogency, seriousness, cohesion and importance’.²⁸ Daarmee gaf het Hof te kennen dat enkel gekwalificeerde opvattingen die een bepaald niveau van overtuigingskracht, ernst, samenhang en belang bereiken, binnen de reikwijdte van artikel 9 EVRM vallen. Deze benadering is in de daaropvolgende jurisprudentie meermaals bevestigd.²⁹

Het door het Hof gestelde drempelcriterium wordt in de literatuur doorgaans uitgelegd als een strenge toets: een gedachte moet objectief als overtuigend, serieus, samenhangend en belangrijk kunnen worden aangemerkt.³⁰ Sinds 2014 heeft het Hof artikel 9 dan ook vrijwel uitsluitend van toepassing geacht in zaken met een religieus karakter – met uitzondering van enkele zaken over secularisme (wat, interessant genoeg, eveneens in nauwe relatie tot religie staat) en pacifisme (in de context van gewetensbezwaren tegen militaire dienstplicht).³¹ Daarentegen heeft het Hof zaken betreffende andersoortige overtuigingen buiten de reikwijdte van artikel 9 EVRM geplaatst. Het gaat daarbij onder meer om gezondheidsgerelateerde opvattingen (die bijvoorbeeld leidden tot een weigering om kinderen te laten vaccineren of om een verplichte

26 S. Ligthart, ‘What is Thought, or what Should it Be? – Reply to Bublitz’, in: Blitz & Bublitz 2026 (*supra* noot 11); Van de Pol 2025 (*supra* noot 20); S. Ligthart, *Coercive Brain-Reading in Criminal Justice: An Analysis of European Human Rights Law*, Cambridge: CUP 2022.

27 EHRM 25 februari 1982, 7511/76 & 7743/76, par. 36 (*Campbell en Cosans/Verenigd Koninkrijk*).

28 EHRM 1 juli 2014, 43835/11, par. 55 (*S.A.S./Frankrijk*).

29 Zie bijvoorbeeld EHRM 9 november 2021, 9476/19, par. 51 (*De Wilde/Nederland*); EHRM 8 juni 2021, 48329/19, par. 125 (*Ancient Baltic Religious Association “Romuva”/Litouwen*); EHRM 26 april 2016, 62649/10, par. 68 (*Izzettin Doğan e.a./Turkije*).

30 Zie bijv. Van de Pol 2026 (*supra* noot 20), p. 224; T. Wolff, ‘Cogency, Seriousness, Cohesion, and Importance: Assessing the Strasbourg Case-Law on Religion or Belief’, *Oxford Journal of Law and Religion* 2023/11.

31 Zie bijv. EHRM 5 december 2017, 57792/15, par. 35 (*Hamidović/Bosnië en Herzegovina*); EHRM 13 maart 2024, 18382/15, par. 45 (*Kanatlı/Turkije*).

ziektekostenverzekering te betalen),³² of om het zogenoemde Pastafarianisme (waarbij de verzoekster klaagde dat een pasfoto waarop zij met een vergiet op haar hoofd was afgebeeld, was afgewezen voor een nieuw identiteitsbewijs).³³ Weliswaar betroffen deze zaken vooral de manifestatie (forum externum) van de betreffende overtuigingen, maar het Hof oordeelde dat de onderliggende gedachten zelf als zodanig niet voldeden aan het drempelcriterium van ernst, samenhang, overtuigingskracht en belang, en dat artikel 9 reeds *daardoor* niet van toepassing was.

Naast de rechtspraak van het EHRM vindt een beperkte interpretatie van het recht op vrijheid van gedachte ook steun in de totstandkomingsgeschiedenis van dit recht. Tijdens de totstandkoming van artikel 18 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM) – dat als blauwdruk heeft gediend voor artikel 9 EVRM – werd bijvoorbeeld benadrukt dat het doel van deze bepaling was om zowel religieuze als niet-religieuze (maar wel gekwalificeerde) overtuigingen te beschermen. Zo stelde de vertegenwoordiger van de Verenigde Staten dat naast de vrijheid om een religieuze of filosofische overtuiging aan te hangen, ook culturele, wetenschappelijke, en politieke denkbeelden bescherming dienen te genieten. De vertegenwoordiger van Uruguay betoogde bovendien dat de vrijheid van gedachte in het bijzonder diende te worden uitgebreid naar de domeinen van politiek en wetenschap. Ten slotte benadrukte de Sovjet-vertegenwoordiger dat het recht op vrijheid van gedachte zowel religieus als wetenschappelijk en filosofisch denken omvatte.³⁴ Ook in de totstandkomingsgeschiedenis van artikel 18 van het Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten – dat tot doel had de beginselen van de UVRM juridisch bindend te maken en dat verwantschap vertoont met artikel 9 EVRM³⁵ – komt naar voren dat de nadruk lag op religieuze, wetenschappelijke, en agnostische *doctrines*, waarmee wordt bedoeld op een stelsel van overtuigingen, in het bijzonder politieke of religieuze, dat door een bepaalde groep wordt onderwezen en aanvaard.³⁶

Ondanks deze onderbouwing is een beperkte interpretatie van ‘gedachte’ evenwel niet onomstreden. Een belangrijk kritiekpunt houdt bijvoorbeeld verband met de moeilijkheid om vast te stellen of een bepaalde gedachte in een specifiek geval naar ‘objectieve’ maatstaven voldoet aan het vereiste niveau van overtuigingskracht, ernst, samenhang en belang, zoals dat in de rechtspraak van het EHRM is ontwikkeld. Aan de hand van welke factoren dient een rechter dit te beoordelen?³⁷ Daarnaast kan betwijfeld worden of gevestigde, *mainstream* religies

32 EHRM 8 april 2021, 47621/13, 3867/14, 73094/14, 19298/15, 19306/15 & 43883/15, par. 335 (*Vavříčka e.a./Tsjechië*); EHRM 26 maart 2024, 31757/23, par. 15 (*Nemcsok/Hongarije*); EHRM 26 april 2022, 1443/19, par. 17 (*De Kok/Nederland*).

33 Zie EHRM 9 november 2021, 9476/19, par. 54 (*De Wilde/Nederland*); Zie ook EHRM 22 november 2022, 20921/21, par. 10 (*Alm/Oostenrijk*); EHRM 22 november 2022, 61827/19, par. 12 (*Sager e.a./Oostenrijk*). Het Pastafarianisme (of: de Kerk van het Vliegend Spaghettimonster) is een beweging die zichzelf presenteert als religie, maar tegelijkertijd fungeert als kritiek op religie doordat ze vaak met gespeelde oprechtheid en eerbied wordt ingeroepen als een *reductio ad absurdum* van niet-verifieerbare theïstische claims. Zie L. Lee & S. Bullivant, *A Dictionary of Atheism*, Oxford: OUP 2016.

34 UN General Assembly, *Meeting records – 127th meeting* (9 november 1948), UN Doc A/C.3/SR.127, p. 3 & 12-13.

35 Council of Europe, *European Commission of Human Rights Preparatory Work on Article 9 of the European Convention on Human Rights*, (16 august 1956), DH(56)14, p. 18.

36 Zie bijv. UN General Assembly, *Seventeenth session – Official Records*, (5 December 1962) UN Doc A/C.3/SR.1026.

37 Bovendien kan worden betwijfeld of dit inderdaad ‘objectief’ dient te worden vastgesteld. Objectief ogenschijnlijk onbelangrijke gedachten kunnen voor een specifiek persoon van zeer grote betekenis zijn. Te denken valt aan bepaalde herinneringen, zoals aan een persoon of gebeurtenis, die iemands leven in sterke mate hebben gevormd.

wel daadwerkelijk aan deze eisen voldoen. Zoals Tim Wolff opmerkt: ‘is there an objectively credible relationship between oppressing Israelite slaves and having ten plagues visited upon your people? Or between behaving poorly and being reincarnated as a worm?’³⁸ Daarmee rijst onder meer de vraag of de door het EHRM gestelde criteria wel de juiste zijn om te bepalen of een gedachte of overtuiging bescherming toekomt.

3.2 Ruime reikwijdte

Met name in het licht van opkomende technologieën die onze gedachten kwetsbaar(der) maken voor inmenging van buitenaf, pleiten meerdere auteurs voor een ruime interpretatie van de term ‘gedachte’. Zowel Bublitz als Hertz wijzen in dit verband op artikel 31 lid 1 van het Verdrag van Wenen, dat bepaalt dat termen in verdragsartikelen moeten worden uitgelegd ‘overeenkomstig de gewone betekenis’ van die termen. Dit betekent volgens deze auteurs dat de term ‘gedachte’ in elk geval betrekking heeft op twee typen mentale verschijnselen: (1) mentale toestanden met inhoud – zoals herinneringen, verlangens, wensen, intenties, zorgen, oordelen, en overtuigingen – en (2) het proces van denken en redeneren dat kan resulteren in zulke mentale toestanden.³⁹ Het eerder genoemde rapport van VN Rapporteur on Freedom of Religion or Belief kan worden geïnterpreteerd als steun voor zo’n ruime interpretatie.⁴⁰ Daarin wordt onder meer gesteld:

‘Freedom of thought is simultaneously “profound and far-reaching”. It protects thoughts on “all matters”, whether about conscience, religion or belief or other topics, and results in one’s beliefs, opinions and expressions, whether vocalized or not. This includes thoughts within a religion, and thoughts that are non-religious.’⁴¹

De Rapporteur herhaalt hiermee een aantal overwegingen uit de General Comment No. 22 van het VN-Mensenrechtencomité,⁴² en gebruikt die overwegingen ter onderbouwing van een brede interpretatie van het recht, waarbij gedachten over vrijwel elk onderwerp bescherming genieten. Deze ruime interpretatie blijkt verder uit de voorbeelden die de Rapporteur later noemt van potentiële inbreuken op het recht op vrijheid van gedachte, zoals de gedwongen toediening van psychoactieve geneesmiddelen in het kader van de geestelijke gezondheidszorg. In andere

Zie ook B.P. Vermeulen, ‘Wie bepaalt de reikwijdte van grondrechten?’, *Rechtsfilosofie & Rechtstheorie* 1992/21, p. 16-45.

38 Wolff 2023 (*supra* noot 30), p. 186.

39 Bublitz 2026 (*supra* noot 25); N. Hertz, ‘The human right to freedom of thought – operationalising a disputed right in the context of neurotechnologies’, *Human Rights Law Review* 2025/25. Zie ook P. O’Callaghan e.a., ‘The Right to Freedom of Thought: An Interdisciplinary Analysis of the UN Special Rapporteur’s Report on Freedom of Thought’, *The International Journal of Human Rights* 2024/28; F. Benziger, ‘The Right to Freedom of Thought under the European Convention on Human Rights’ in: O’Callaghan & Shiner 2025 (*supra* noot 12); S. Alegre, ‘Rethinking Freedom of Thought for the 21st Century’, *European Human Rights Law Review* 2017/3.

40 Ligthart e.a. 2022 (*supra* noot 3).

41 Interim report of the Special Rapporteur on freedom of religion or belief (*supra* noot 3), par. 91.

42 Human Rights Committee, General Comment No 22: Article 18 (Freedom of Thought, Conscience or Religion) (20 July 1993) *UN Doc CCPR/C/21/Rev.1/Add.4*.

recente rapporten van de VN zijn soortgelijke voorbeelden te vinden, inclusief neuromarketing en gedwongen heropvoeding.⁴³

Ook binnen het kader van het EVRM is een aanwijzing voor een bredere interpretatie van de vrijheid van gedachte te vinden, namelijk in de *travaux préparatoires*. Daarin overwoog de Franse rapporteur Teitgen in de context van artikel 9 EVRM dat de vrijheid van gedachte als doel heeft om individuen te beschermen tegen schendingen door de staat, zoals gedwongen bekentenissen en ‘abominable methods of police enquiry or judicial process which rob the suspected or accused person of control of his intellectual faculties and of his conscience’.⁴⁴ Vooral het laatste deel van deze opmerking heeft ertoe geleid dat sommige auteurs Teitgens verklaring interpreteren als steun voor een brede interpretatie van de vrijheid van gedachte, die alle soorten gedachten en overtuigingen omvat, alsmede het denkproces zelf (controle over de intellectuele vermogens).⁴⁵ Inderdaad, Teitgen lijkt een ruimere interpretatie voor ogen te hebben gehad: de vrijheid van gedachte is niet slechts beperkt tot bepaalde *gedachten* in de zin van afzonderlijke, gekwalificeerde mentale toestanden, maar beschermt ook de vrijheid van *denken* als mentaal proces.

4 Mogelijke implicaties van een beperkte of ruimte reikwijdte: drie voorbeelden

Om een goed begrip te krijgen van de mogelijk implicaties van een beperkte of ruime interpretatie van de vrijheid van gedachte, bespreken we in deze paragraaf drie hypothetische – maar niet onrealistische – typen inmenging in iemands mentale leefwereld, die 75 jaar geleden mogelijk niet alle drie even scherp op het netvlies van de verdragsonderhandelaars stonden: 1) dwangmedicatie, 2) algoritmische beïnvloeding via sociale media, en 3) neuromodulatie in de strafrechtspleging. De voorbeelden worden telkens kort geïntroduceerd, gevolgd door een kritische bespreking van de bescherming die artikel 9 EVRM biedt op basis van een beperkte of ruime interpretatie.

4.1 Dwangmedicatie

Een aanzienlijk deel van het lijden van mensen met psychische problemen heeft te maken met hun gedachten. Daarom is psychiatrische behandeling soms uitdrukkelijk gericht op het beïnvloeden of veranderen van gedachten. Antipsychotica en antidepressiva kunnen bijvoorbeeld worden gebruikt om respectievelijk paranoïde en suïcidale gedachten te verminderen. Dergelijke behandelingen vinden in principe plaats met de vrijwillige, geïnformeerde toestemming van de patiënt. Echter, in veel rechtsstelsels is non-consensuele psychiatrische behandeling in uitzonderingsgevalLEN toegestaan – bijvoorbeeld wanneer er een onmiddellijk gevaar bestaat voor het welzijn van

43 Zie bijv. Impact, opportunities and challenges of neurotechnology with regard to the promotion and protection of all human right (*supra* noot 24), p. 6; International Bioethics Committee of UNESCO, Ethical Issues of Neurotechnology (2022), p. 4 & 54.

44 P. Teitgen, *Report to the Committee on Legal Affairs and Human Rights: ‘Establishment of a Collective Guarantee of Essential Freedoms and Fundamental Rights’*, (5 september 1949) Doc 77.

45 O’Callaghan & Shiner 2021 (*supra* noot 12), p. 128-129; Van de Pol 2026 (*supra* noot 20), p. 212.

de patiënt of van anderen. In Nederland kan dit bijvoorbeeld via de Wet verplichte ggz, of, als de persoon gedetineerd is, op grond van artikel 46d van de Penitentiaire beginselenwet.

Wanneer we uitgaan van de beperkte interpretatie van de vrijheid van gedachte zoals gehanteerd door het EHRM, is dit recht in principe niet van toepassing op het toedienen van dwangmedicatie in de psychiatrische zorg. De reden daarvoor is dat de gedachten die hierdoor worden beïnvloed veelal niet zullen voldoen aan de strenge, objectieve eis van ‘een bepaald niveau van overtuigingskracht, ernst, samenhang en belang’. Hoewel pathologische gedachten, zoals waanbeelden, het leven van de patiënt in belangrijke mate kunnen bepalen, kan worden betoogd dat zij, anders dan religieuze of levensbeschouwelijke overtuigingen, doorgaans vluchtig zijn van aard; geen betrekking hebben op wezenlijke of diepgaande levensvragen; en geen stabiel of duurzaam geïntegreerd onderdeel vormen van iemands overtuigingsstelsel.

Dat ligt anders wanneer men uitgaat van een ruime interpretatie. In dat geval zal dwangmedicatie, in bepaalde gevallen, wel degelijk een inbreuk maken op het recht op vrijheid van gedachte. Immers, volgens de ruime benadering is dit recht van toepassing op non-consensuele inmengingen in elke mentale toestand met inhoud, alsmede op inmengingen in iemands ‘denken’ als mentaal proces. Het gebruik van psychoactieve dwangmedicatie, zoals antipsychotica om waanbeelden weg te nemen of om paranoïde doelgerichtheid (‘ik moet deze boodschap verspreiden’ of ‘ik moet deze handeling verrichten’) te temperen, zal in de ruime interpretatie dan ook evident een inbreuk vormen op het recht op vrijheid van gedachte. Aangezien dit recht volgens de heersende leer een absoluut recht is, leiden dergelijke inbreuken automatisch tot een schending. Zij zijn daarmee strikt ontoelaatbaar en onder geen enkele omstandigheid te rechtvaardigen.

Dit lijkt, in elk geval op het eerste oog, een onwenselijke uitkomst, aangezien bepaalde vormen van dwangmedicatie in sommige uitzonderingsgevallen noodzakelijk kunnen worden geacht, bijvoorbeeld om de veiligheid en gezondheid van de patiënt en anderen te waarborgen. Bovendien kan men betogen dat in bepaalde gevallen dwangmedicatie de vrijheid van gedachte van een patiënt juist beoogt te *bevorderen*, door mogelijke belemmeringen van vrij denken – zoals in een psychose – te verminderen.⁴⁶ Soms is het beïnvloeden of vormen van iemands gedachten een voorwaarde om *vrijheid* van denken te bereiken, herstellen, of te versterken. Naast het voorbeeld van de (onvrijwillige) psychiatrie valt te denken aan het leerplichtig onderwijs, verplichte resocialisatieprogramma’s in het strafrecht, of deradicalisering van personen met extremistisch gedachtegoed, bijvoorbeeld in het kader van een strafrechtelijke sanctie na veroordeling wegens een terroristisch misdrijf. Zou het recht op vrijheid van gedachte in zulke gevallen misschien toch de mogelijkheid moeten bieden om bepaalde inmengingen in die vrijheid te rechtvaardigen?⁴⁷ Of zou het recht op dit soort inmenging überhaupt niet van toepassing moeten zijn?

4.2 Algoritmische beïnvloeding via sociale media

Op sociale mediaplatforms, zoals Facebook, TikTok, en X, bepalen algoritmes welke content mensen te zien krijgen – met als doel de aandacht van gebruikers vast te houden en advertentie-

46 Ligthart e.a. 2022 (*supra* noot 3).

47 J.C. Bublit, Freedom of Thought as an International Human Right, in Blitz & Bublit 2026 (*supra* noot 11); Ligthart 2025 (*supra* noot 10).

inkomsten te maximaliseren. Hierbij geven algoritmes veelal bewust voorrang aan content die sterke emotionele reacties oproept, waardoor zij via de selectie van berichten die gebruikers te zien krijgen invloed uitoefenen op hun denken en gemoedstoestand. Zo blijkt uit onderzoek dat bepaalde algoritmen gevoelens van angst, woede, of afkeer jegens mensen met afwijkende meningen kunnen versterken, hetgeen kan leiden tot een positievere perceptie van politiek gelijkgezinden en een negatievere perceptie van politiek andersgezinden.⁴⁸

Algoritmische beïnvloeding via sociale media lijkt in de eerste plaats vooral in te spelen op *emoties* van gebruikers. Emoties kunnen worden gedefinieerd als psychologische activiteit die wordt gemedieerd door mentale toestanden, zoals iemands wensen en behoeften, en die bestaat uit een unieke subjectieve ervaring (een gevoel), een fysiologische toestand, en gedrag.⁴⁹ Onder zowel de beperkte als de ruime interpretatie van ‘gedachte’ vallen emoties in principe buiten de reikwijdte van het recht op vrijheid van gedachte: ze kwalificeren in elk geval niet als religieuze, levensbeschouwelijke, filosofische, politieke, of vergelijkbare gedachten die – objectief gezien – voldoen aan de vereiste mate van overtuigingskracht, ernst, samenhang en belang. Ook kwalificeren zij vermoedelijk niet als gedachten in bredere zin – ze missen immers propositionele of feitelijke inhoud en hebben betrekking op subjectieve gevoelens, niet op cognitieve representaties. Wel bestaat een relatie tussen beide concepten: emoties kunnen gedachten beïnvloeden en andersom. Bijvoorbeeld, gevoelens van angst kunnen leiden tot negatieve verwachtingen, terwijl bepaalde overtuigingen op hun beurt angst of frustratie kunnen oproepen. Samenvattend, algoritmen die ‘enkel’ emoties beïnvloeden vallen vermoedelijk niet binnen de reikwijdte van artikel 9 EVRM.⁵⁰

Echter, zoals hierboven besproken, kunnen algoritmen naast (of via) emoties ook andere mentale toestanden en processen beïnvloeden, zoals iemands politieke percepties. Het is denkbaar dat iemand door algoritmische selectie in een informatiefilter of ‘tunnel’ terechtkomt, waardoor diens politieke overtuigingen geleidelijk veranderen. Een dergelijke vorm van beïnvloeding zou volgens zowel de beperkte als ruime interpretatie onder het bereik van de vrijheid van gedachte kunnen vallen. In de ruime benadering maakt het bovendien niet zoveel uit of een algoritme politieke, filosofische, of meer alledaagse gedachten en opvattingen beïnvloedt. Ook wanneer algoritmes meer triviale mentale toestanden veranderen, zoals de intentie om een bepaald product te kopen, kan het recht op vrijheid van gedachte volgens de ruime uitleg van toepassing zijn.

In sommige gevallen kan algoritmische beïnvloeding dus onder de reikwijdte van artikel 9 EVRM vallen, wat potentieel verstrekkende implicaties heeft voor huidige praktijken. Politieke percepties, maar ook allerlei andere opvattingen, intenties, en voorkeuren, worden vandaag de dag voortdurend beïnvloed door online en offline media en reclame. Het is evident dat niet alle politieke podcasts, nudges, reclamespotjes, of pop-ups op grond van artikel 9 verboden moeten worden, maar het is de vraag waar de grens ligt. Sommige auteurs pleiten voor een strikte benadering in dit verband. Zo schrijft Susie Alegre:

48 S. Milli e.a., ‘Engagement, user satisfaction, and the amplification of divisive content on social media’, *PNAS Nexus* 2025/4.

49 L. Ningjian, ‘Emotion’, in: Z. Kan (red.), *The ECPH Encyclopedia of Psychology*, Singapore: Springer 2024, p. 458.

50 In sommige gevallen is artikel 8 EVRM, dat respect voor privéleven beschermt, mogelijk relevanter. Artikel 8 EVRM biedt een bredere relatieve bescherming van de geest (bijvoorbeeld via mentale integriteit en mentale privacy), terwijl Artikel 9 EVRM specifiek niet geopenbaarde gedachten absoluut beschermt.

'Behavioural microtargeting is of particular concern because it aims to interfere with our thoughts for political gain and is a threat to the foundations of our democracies. But the right to freedom of thought is absolute, so, arguably, any technology designed to manipulate the way we think or feel would not be permissible, irrelevant of the ultimate goal. This has significant implications for marketers and advertisers but also for governmental use of "nudge technology" to make us behave as better citizens.'⁵¹

Het valt te betwijfelen of een zo strikte benadering overtuigt,⁵² bijvoorbeeld omdat zij op gespannen voet kan komen te staan met de vrijheid van meningsuiting van adverteerders en marketeers. Deze discussie illustreert in elk geval dat nieuwe vormen van mentale beïnvloeding nieuwe vragen oproepen over de interpretatie en implicaties van het recht op vrijheid van gedachte – hetgeen aanleiding geeft om kritisch te reflecteren op bestaande praktijken en om hun impact op de vrijheid van gedachte te heroverwegen. Daarnaast geeft deze discussie ook aanleiding om, voor de interpretatie van artikel 9 EVRM, niet alleen te kijken naar wat precies als gedachte zou moeten gelden, maar ook te onderzoeken welke vormen van beïnvloeding in voldoende mate iemands vrijheid van gedachte beperken om te spreken van een inbreuk op dit recht.⁵³ Zo kan worden betoogd dat algoritmische beïnvloeding een stevigere beperking vormt van de vrijheid van gedachte dan bijvoorbeeld traditionele media of advertenties, omdat algoritmische beïnvloeding gebaseerd is op persoonlijke data en dus zeer gericht en indringend kan opereren, en daarnaast subtiel en continu plaatsvindt waardoor het voor gebruikers moeilijker te doorzien en te vermijden is. Kortom, dit voorbeeld illustreert dat, voor de toepasbaarheid van het recht op vrijheid van gedachte, mogelijk niet alleen de typen gedachten relevant zijn die worden beïnvloed, maar ook doorslaggevend kan zijn op welke wijze die beïnvloeding plaatsvindt, c.q., hoever zij iemands vrijheid van denken daadwerkelijk inperkt.⁵⁴

4.3 Neuromodulatie in de strafrechtspleging

Rehabilitatie van gedetineerden speelt een steeds belangrijkere rol binnen het strafrecht. Gezien de complexiteit van oorzaken van criminaliteit en het voorkomen van recidive, wordt rehabilitatie doorgaans op diverse manieren vormgegeven. Een essentieel onderdeel van rehabilitatie betreft het bewerkstelligen van mentale veranderingen bij gedetineerden. Dit kan bijvoorbeeld plaatsvinden via psychotherapeutische interventies, zoals agressieregulatietherapie, cognitieve gedragstherapie, of verslavingszorg. Daarnaast worden ook farmacologische middelen toegepast, zoals (gedwongen) toediening van psychoactieve of antiliberale medicijnen om seksuele driften te onderdrukken en seksuele fantasieën te verminderen.⁵⁵ Een mogelijke ontwikkeling in de nabije toekomst is de toepassing van (gedwongen) hersenstimulatie met neurotechnologie (of: neuromodulatie), om bijvoorbeeld agressie te verminderen, empathische vermogens te vergroten, en/of

51 Alegre 2017 (*supra* noot 39), p. 228.

52 M.D. Evans, *Religious liberty and international law in Europe*, Cambridge: CUP 1997, p. 295.

53 Van de Pol 2026 (*supra* noot 20), p. 236.

54 Zie hierover J.C. Bublitz, 'Why means matter', in: Vincent, N.A., Nadelhoffer, T. & McCay, A. (red.), *Neurointerventions and the Law: Regulating Human Mental Capacity*, New York: OUP 2020.

55 J. Bijlsma & S. Ligthart, 'Medische interventies ter preventie van recidive', *RM Themis* 2022/2; L. Forsberg, 'Antiliberale Interventions and Human Rights', *Human Rights Law Review* 2021/21, p. 384.

het morele besef van de verkeerdheid van gewelddadig gedrag te versterken.⁵⁶ Zo rapporteerde een Rotterdamse onderzoeksgroep dat transcraniële *direct current* stimulatie (tDCS) van een bepaald hersengebied in staat bleek zelfgerapporteerde agressie binnen een forensische populatie te verminderen.⁵⁷ In de literatuur is ook het gebruik van diepe hersenstimulatie gesuggereerd voor de behandeling van zedendelinquenten, om seksuele behoefte te verminderen.⁵⁸

Wanneer neuromodulatie mentale toestanden zoals seksuele fantasieën beïnvloedt, kan het recht op vrijheid van gedachte in elk geval onder de ruime interpretatie van toepassing zijn. Dit betekent dat artikel 9 EVRM in dat geval de gedwongen toepassing van neurotechnologie met dergelijke mentale effecten in absolute termen verbiedt. Echter, in huidige onderzoeken ziet dit soort toepassing van neurotechnologie met name op het beïnvloeden van mentale fenomenen zoals impulsiviteit, empathie, of de neiging tot agressie. Dit soort mentale eigenschappen zullen naar verwachting niet binnen de reikwijdte van het recht op vrijheid van ‘gedachte’ vallen – ook niet in de ruime interpretatie. Dergelijke *gedragskenmerken* of *neigingen* tot bepaald gedrag kwalificeren immers niet als mentale toestanden met inhoud. Ook staan zij ver af van wat in het dagelijks spraakgebruik wordt bedoeld met de term ‘gedachte’.

De vraag kan gesteld worden of het wenselijk is dat artikel 9 EVRM niet van toepassing is op dit soort vormen van neuromodulatie in de strafrechtspleging. Hoewel er niet *direct* gedachten worden veranderd, kan het direct veranderen van bijvoorbeeld agressie of empathie wel *indirect* allerlei gedachten beïnvloeden (en mogelijk zelfs meer gekwalificeerde gedachten, zoals politieke overtuigingen – bijvoorbeeld door meer empathie zou iemand andere politieke opvattingen kunnen ontwikkelen). Het Adviescomité van de VN-Mensenrechtenraad erkent bijvoorbeeld dat neurotechnologie niet noodzakelijkerwijs ‘actual thoughts’ beïnvloedt of onthult, maar dat ‘the physical and mental processes of a person’s inner sphere can be altered in ways similar to “brainwashing”’, wat een risico vormt voor de vrijheid van gedachte.⁵⁹ Dit roept de vraag op of het problematisch is dat juist interventies die op duidelijke en directe wijze het brein en de geest beïnvloeden – en daarmee indirect mogelijk ook impact hebben op gedachten – buiten de reikwijdte van het absolute recht op vrijheid van gedachte vallen.⁶⁰

56 Zie bijv. R. Knehans e.a., ‘Modulating Behavioural and Self-Reported Aggression with Non-Invasive Brain Stimulation: A Literature Review’, *Brain Sciences* 2022/12; O. Choy, A. Raine, & H. Hamilton, ‘Stimulation of the Prefrontal Cortex Reduces Intentions to Commit Aggression’, *Journal of Neuroscience* 2018/38.

57 C.S. Sergiou, e.a., ‘Transcranial direct current stimulation targeting the ventromedial prefrontal cortex reduces reactive aggression and modulates electrophysiological responses in a forensic population’, *Biological Psychiatry: Cognitive Neuroscience and Neuroimaging* 2022/7, p. 95.

58 J. Fuss e.a., ‘Deep brain stimulation to reduce sexual drive’, *Journal of Psychiatry and Neuroscience* 2015/40, p. 429-431.

59 Weliswaar met een focus op neurotechnologie. Zie bijv: Impact, opportunities and challenges of neurotechnology with regard to the promotion and protection of all human rights (*supra* noot 24); International Bioethics Committee of UNESCO (*supra* noot 43).

60 Andere, weliswaar relatieve, rechten, zijn vermoedelijk wel van toepassing in dit soort situaties, zoals het recht op mentale integriteit, autonomie, en privacy uit artikel 8 EVRM; Van de Pol 2026 (*supra* noot 20); S. Ligthart, E. Dore-Horgan & G. Meynen, *Minds, Freedoms and Rights: On Neuro rehabilitation in Criminal Justice*, Cambridge: CUP 2025.

5 Reflectie en afsluiting

75 jaar na de ondertekening van het EVRM komt gedachtevorming over het recht op vrijheid van gedachte langzaam maar zeker op gang. Veel van de discussie richt zich op de reikwijdte van dit recht, en meer in het bijzonder op de interpretatie van de term ‘gedachte’. In lijn daarmee heeft deze bijdrage de implicaties onderzocht van twee mogelijke interpretaties van deze term, die respectievelijk leiden tot een beperkte en ruime uitleg van het recht op vrijheid van gedachte.

Uit de besproken voorbeelden blijkt dat een ruime reikwijdte van ‘gedachte’ als voordeel heeft dat artikel 9 EVRM in de praktijk vaker van toepassing zal zijn, bijvoorbeeld op verschillende vormen (en effecten) van algoritmische beïnvloeding – hetgeen de potentie heeft bestaande rechtsbescherming te versterken. Tegelijkertijd laten de casussen (vooral de voorbeelden van dwangmedicatie en algoritmische beïnvloeding) zien dat een ruime interpretatie, in combinatie met het vasthouden aan het absolute karakter van artikel 9, in de praktijk vermoedelijk tot problemen leidt, en daardoor mogelijk niet overtuigt. Met een ruime reikwijdte zullen immers veel hedendaagse praktijken die ingrijpen vrijheid van in mentale toestanden een inbreuk maken op het absolute recht op gedachte, en daarmee *ipso facto* verboden worden. Dit geldt ook voor praktijken die veelal worden beschouwd als noodzakelijk in een democratische rechtsorde en/of de vrijheid van gedachte juist beogen te bevorderen, zoals verplicht onderwijs, bepaalde vormen van dwangmedicatie, en rehabilitatie. Dit kan ertoe leiden dat rechters het absolute recht op vrijheid van gedachte uiteindelijk liever niet toepassen, en in plaats daarvan een klacht beoordelen in het licht van, bijvoorbeeld, het gekwalificeerde recht op respect voor het privéleven.

Een beperkte interpretatie van ‘gedachte’ lijkt daarom, gezien het absolute karakter van artikel 9 EVRM, op het eerste gezicht logischer. Toch toont het voorbeeld van neuromodulatie dat een te beperkte uitleg mogelijk niet strookt met onze intuïties: bepaalde paradigmatische voorbeelden van inbreuken op de vrijheid van gedachte, zoals neuromodulatie om mensen minder agressief te maken (denk aan *Clockwork orange*-achtige situaties), zouden dan immers buiten de reikwijdte van dit recht vallen. Een dergelijke nauwe interpretatie sluit weliswaar aan bij de rechtspraak van het EHRM, maar leidt ertoe dat het recht op vrijheid van gedachte ook in de toekomst nauwelijks zal worden toegepast. Het recht op vrijheid van gedachte als dode letter in het EVRM: dat zou in het licht van de huidige, alsmaar toenemende mogelijkheden om in te grijpen in andermans opvattingen, ideeën en denkbeelden wat ons betreft onwenselijk zijn.

De voorgaande bespreking maakt duidelijk dat een discussie die zich uitsluitend richt op de reikwijdte van het recht op vrijheid van gedachte onvoldoende is voor een volledig begrip van dit recht. Alle drie de besproken voorbeelden (dwangmedicatie, algoritmische beïnvloeding, en neuromodulatie in de strafrechtspleging) laten zien dat de interpretatie van het begrip ‘gedachte’ weliswaar bepalend is voor de toepasbaarheid van artikel 9 EVRM, maar dat de reikwijdte van dit recht niet los kan worden gezien van het absolute karakter ervan. Om de komende 75 jaar onze vrijheid van gedachte effectief te beschermen, is het dus noodzakelijk om niet alleen te denken en te discussiëren over de inhoud en grenzen van het begrip ‘gedachte’, maar ook over de wenselijkheid en houdbaarheid van de veronderstelling dat het recht op vrijheid van gedachte een absoluut recht is, of zou moeten zijn.⁶¹

61 Ligthart 2025 (*supra* noot 10).

In recente publicaties zijn verschillende suggesties gedaan om de praktische toepasbaarheid van het recht op vrijheid van gedachte te stimuleren, door een minder absolute benadering van dit recht te verkennen. Een uitgebreide bespreking daarvan valt buiten het bestek van deze bijdrage, maar de belangrijkste overwegingen kunnen kort worden genoemd. Zo is in de literatuur herhaaldelijk geopperd een alternatief drempelcriterium te ontwikkelen voor de toepasbaarheid van het absolute recht op vrijheid van gedachte.⁶² Naar analogie van de eis van een ‘minimale mate van ernst’, zoals die geldt voor de toepasbaarheid van het absolute verbod op onmenselijke en vernederende behandeling, is voorgesteld ook voor inbreuken op het recht op vrijheid van gedachte een minimale mate van ernst of intensiteit te eisen. Een dergelijke drempel zou het mogelijk maken om, naast de aard van de gedachte zelf (zoals de soort of inhoud ervan – waar de huidige drempel van ‘a certain level of cogency, seriousness, cohesion, and importance’ in essentie op ziet), ook andere factoren te betrekken bij het beoordelen van de vraag of iemands vrijheid van gedachte zodanig wordt aangetast dat sprake is van een inbreuk op artikel 9 EVRM. Als aanvullende relevante factoren zijn onder meer voorgesteld: de wijze waarop een inmenging in iemands gedachte plaatsvindt, het doel van die inmenging en de kwetsbare positie van het slachtoffer. Een dergelijke benadering creëert voor rechters iets meer speelruimte in het bepalen van de toepasbaarheid van het recht op vrijheid van gedachte. Net zoals in het kader van artikel 3 EVRM, zal een dergelijke drempel een relatieve component toevoegen aan het ‘absolute’ recht op vrijheid van gedachte in artikel 9 EVRM.

Een alternatieve benadering, die sinds kort aandacht krijgt in de literatuur, is om een beperkt aantal impliciete beperkingen (*inherent limitations*) op bepaalde elementen van het recht op vrijheid van gedachte te accepteren, mits deze de ‘kern’ van dit recht respecteren.⁶³ Dit zou bijvoorbeeld kunnen worden overwogen om iemands vrijheid van gedachte te herstellen of te bevorderen wanneer die persoon zelf niet in staat is om vrij geïnformeerd in te stemmen met de betreffende interventie, of om een dreigend en ernstig gevaar dat de betrokkene voor zichzelf of anderen vormt te voorkomen, bijvoorbeeld via dwangmedicatie.

Beide benaderingen beogen de praktische toepasbaarheid van een ‘min of meer’ absoluut recht op vrijheid van gedachte te stimuleren en tegelijkertijd overbescherming door dit recht te voorkomen. Door deze en andere facetten van het recht op vrijheid van gedachte te (her)overwegen, kan een recht dat lange tijd onderbelicht is gebleven opnieuw richtinggevend worden voor de bescherming van onze mentale vrijheid.

62 Van de Pol 2026 (*supra* noot 20), p. 239; Ligthart, Dore-Horgan & Meynen 2025 (*supra* noot 60); Hertz 2025 (*supra* noot 39); Bublit 2026 (*supra* noot 5); E.O. Yildirim, ‘The Mind and the Law: A Contextualized Framework for Freedom of Thought under the European Convention on Human Rights’, in: Blitz & Bublit 2026 (*supra* noot 11).

63 Ligthart 2025 (*supra* noot 10); Bublit 2025 (*supra* noot 47).